

Křížové výpravy a kolonizace ve 13. století

Úvod

Rytířské řády začaly vznikat v 11. století, kdy po úspěšném dobytí Jeruzaléma první křížovou výpravou v roce 1099 bylo potřeba chránit poutníky cestující do tohoto města. Jako první vznikl řád Templářů, poté Špitálníci sv. Jana, nazývaní později Maltézští rytíři a další. **Řád německých rytířů vznikl ve 12. století**, jako špitálnícký řád, s původním záměrem operovat ve Svaté zemi a funguje dodnes. Roku **1291**, kdy padla poslední pevnost křížáckých států **Akkon**, se většina řádů vrátila do Evropy, kde pokračovalo jejich působení. Němečtí rytíři operovali původně v Transylvánii, kde ke konci svého působení nebyli zcela vítáni kvůli stále většímu prosazování své moci. Poté na základě pozvání Mazovského knížete především v oblasti Baltu, kde jich bylo potřeba kvůli ochraně polských hranic a zvyšujícímu se počtu křížových výprav proti pohanům žijícím na baltském území nazývaném Prusko (neplést s pozdějším německým Pruskem).

Předtím než převzali kontrolu nad pokřesťanšťováním Prusů Němečtí rytíři, byly zde pokusy o dobytí tohoto území Poláky a dalšími rytířskými řády. **Roku 1225 se vedení ujmul, jak je výše zmíněno, bojovníci z Řádu německých rytířů a začalo tím systematické dobývání pruského území, které trvalo přes 50 let.** Jedním z účastníků těchto bojů byl i český král Přemysl Otakar II., který založili křižáci na počest českého krále u Baltského moře - město Královec (Kaliningrad; Coningsberg in Sambia), které dnes spadá pod Ruskou federaci.

Ve 13. století se také dramaticky zvýšil počet nových členů řádu především z oblastí středovýchodního Německa a Saska, v menším počtu pak z Francie, Westfálska, Rakouska a Nizozemí. Motivací pro účastníky, jako i u původních výprav na Blízký východ, bylo smazání hříchů a jistě také finanční kompenzace.

To, co definovalo **Pruskou kruciátu, byla především kolonizace zabraného území.** Úspěšné spravování dobytého území vyžadovalo dobře propojené usedlosti, které byly nejen zdrojem pracovní síly a stavebních odborníků ke stavbě pevností, ale také produkovali finanční zisk řádu a v neposlední řadě také vojenskou a logistickou podporu. **Stavěli například hrady, města a kostely.**

Řádové pevnosti se začaly stavět jak u již existujících usedlostí, tak na místech, kde bylo možné využít výhod předešlého opevnění původních pevností, ale také i na úplně nových místech, které nevykazují žádné předešlé osídlení. Vztah těchto nově vznikajících pevností s původním osídlením však bude vyžadovat ještě detailnější archeologický výzkum jednotlivých území.

Co se týká bojišť tohoto konfliktu, tak není příliš mnoho archeologických dokladů, neboť Prusové své mrtvé pohřbívali žehem a křižáci zase byli pohřbíváni v posvěcené půdě. Oblast Severovýchodního Polska a Kaliningradská oblast jsou zase spojeny s masovými hroby z II. světové války. Z těchto důvodů se archeologii Pruské kruciáty říká také kolonizační archeologie.

Možnosti datování kolonizovaného území

Keramika, mince, cihly a dendrochronologie jsou hlavními aspekty v datování tohoto období. Keramika, která se na pruském území do tohoto období užívala, má velmi konzervativní povahu, jelikož se od 11. století skoro vůbec neměnila. V Mazovsku převládala keramika se zdobeným hrdlem, v jižním Kurmerlandu zase zdobenými výdutěmi. Společné měly to, že byly obě varianty tenkostěnné. Pomocí těchto nádob docházelo k datování pevností na výše zmíněných územích. Technologie spojená s výrobou „**koloniální keramiky**“ byla přinesena

nově přichozím obyvatelstvem a často se dá spojovat s jejich původním geografickým působením. Jednalo se o lidi přicházející z území od Slezska až po východní hranice Sváté říše římské. Tato „nová“ keramika byla vždy točená na kruhu, velmi tenká a různě zdobená. Největší zkoumaný soubor byl nalezen v **Elblagu** a byl datovaný, i dendrochronologicky, do konce 13. století. V peci a jejím okolí, kde se keramika páčila, bylo nalezeno 82 451 keramických fragmentů. Jako další města, kde se můžeme spolehnout na dataci pomocí keramiky, jsou **Gdaňsk a Kolobrzeg**. Na jiných lokalitách není keramika jednoznačným ukazatelem, i když se nachází na celém kolonizovaném území. Tato keramika, které se také říká **keramika Teutonského řádu je používána až do 16. století**, kdy je nahrazena moderní.

Mince se na rozdíl od keramiky na výzkumech nenachází tak často. **Řád razil své vlastní mince**, které používal především v Kurmerlandské oblasti. Mince byly jednoduché, relativně **malé brakteáty**, které měly **z jedné strany vyražený řádový kříž**, který díky jejich tenkosti byl viditelný i z druhé strany. Díky těmto mincím můžeme datovat nejmladší fáze lokalit a doložit, že současně s křížovými výpravami šly ruku v ruce také kolonizace a potřebná infrastruktura. Než došlo k úplnému monetarizování oblasti, používaly se k platbám také hřivny kovů.

Dendrochronologie, která dokáže datovat pomocí letokruhů na dřevě, je použitelná hlavně v místech s vysokou vlhkostí, kde se dobové dřevo uchová. K tomuto došlo například na hradě **Malbork**, kde byly objeveny části dřevěného mostu. K tomuto typu datování dochází především u raných staveb například v **Elblagu**. Pozdější architektura ze 14. a 15. století, jak hrady, městské budovy nebo kostely se datují spíše pomocí architektonických prvků, jako jsou především podle morfologie cihel.

Ve střední Evropě byly velké **cihly** využívány především Cisterciáky, Františkány a Dominikány. **Do Mazovska se dostaly až v polovině 13. století**. Za Kazimíra Velkého docházelo k velkému rozšíření používání cihel ve stavebnictví, dokonce se přestavovaly původní stavby. V pozdním středověku došlo k jejich zmenšení z původních 10,5x16x33 cm na 7x12x27 cm. Z roku 1423 pochází spis, kde byla stanovena jednotná velikost cihel na 7,5x15x30 cm. Pokud dochází k datování pomocí cihel, je nutné omezit se na určitou stavbu a její blízké okolí, protože velikost se regionálně lišila.

Mezi další předměty, které můžeme použít k dataci, patří například šperky, doplňky oblečení, zbraně nebo brnění, nebo také architektonická řešení budov, kdy se začal hojně využívat kámen jako základ pro domy nebo se také někdy objevuje pod podlahou. Můžeme také objevit podkovy, které ale ovšem nejsou doménou pouze Prusů.

V další části práce se podíváme na jednotlivé lokality. Jejich počet je vysoký, já se pokusím však zmínit ty nejdůležitější, které jsem již v textu zmiňoval, jako je **Kurmerland a Elblag**.

Významné lokality

Kurmerland patří jak z archeologického, tak i historického hlediska k nejprozkoumanějším oblastem daného regionu. Z archeologických pramenů se v této oblasti nachází 10 až 12 pevností, ale písemné prameny zmiňují 14 až 20. Rané pevnosti byly stavěny jako útočné, což podporovalo ochranu získaných území a usnadňovalo christianizaci. Z první fáze kolonizace máme doklady zemědělského zázemí, avšak většina Němců přišla až po roce 1280. Mezi pevnostmi, které zde vznikaly, patří například **Thorn**, který byl vystavěn na místě původního slovanského opevnění, ale o 3 roky později byl přesídlen více na západ. Roku 1259 dostalo město tržní právo. Přítomnost shořelých budov, datovaných do roku 1260, dokládá nejstarší fázi města a její brzké znovupostavení.

Elblag byl dřevěná pevnost postavená roku **1237**. O dva roky později začal řád na tomto místě stavět kameno-cihlová pevnost. Archeologicky je doložen z poloviny 13. století. Centrum

města se rozkládalo kolem **kostela sv. Mikuláše**, kde bylo také tržiště. Nalezla se tu také spousta předmětů potřebných k výrobě bot a také odřezky z kůží, je tedy možné předpokládat nějaké výrobní centrum. Domy, které zde byly objeveny se datují do let 1260–1280. Měly dřevěnou konstrukci s kamennými nebo cihlovými zdmi. Výjimečně se objevují také základy kamenné. Mezi další nálezy můžeme také zařadit nádoby na víno, které pocházely z Francie z roku 1270. Tyto luxusní kousky dokazují brzkou stratifikaci obyvatel a jejich životní úroveň. Město roku 1288 zasáhl požár, ale krátce na to bylo znovu vybudované.

Závěr

Křížové výpravy trvaly v této oblasti více než padesát let a za tuto dobu bylo vybudováno mnoho pevností a usedlostí, které byly zničeny a poté znovu postaveny. Z historických pramenů se v tomto období nejvíce opíráme o **kroniku Petra z Dusburgu**, zatímco archeologické prameny jsou stále celkem nejasné. Její východisko je převážně z materiální kultury. Konzervativní charakter Pruské materiální kultury sahá až do 13. století, nám neposkytuje mnoho možností pro přesnější chronologii. Znovu přestavování původních sídelních struktur ve středověku narušilo také původní kontext nalezených artefaktů čímž se nám kontexty ze 13. a 14. století slévají dohromady.